

ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ

Ενότητα 9 : Το υλικό του ιστορικού- μαρτυρίες

Χαρίλαος Εξερτζόγλου

Τμήμα Κοινωνικής Ανθρωπολογίας και Ιστορίας

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΙΓΑΙΟΥ

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ & ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ, ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ & ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ
πρόγραμμα για την ανάπτυξη

Άδειες Χρήσης

- ▶ Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό υπόκειται σε άδειες χρήσης Creative Commons.
- ▶ Για εκπαιδευτικό υλικό, όπως εικόνες, που υπόκειται σε άλλου τύπου άδειας χρήσης, η άδεια χρήσης αναφέρεται ρητώς.

Χρηματοδότηση

- Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό έχει αναπτυχθεί στο πλαίσιο του εκπαιδευτικού έργου του διδάσκοντα.
- Το έργο «**Ανοικτά Ακαδημαϊκά Μαθήματα στο Πανεπιστήμιο Αιγαίου**» έχει χρηματοδοτήσει μόνο την αναδιαμόρφωση του εκπαιδευτικού υλικού.
- Το έργο υλοποιείται στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση» και συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) και από εθνικούς πόρους.

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ & ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ, ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ & ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

Στόχοι ενότητας

- ▶ Στην ενότητα αυτή θα εξετάσουμε τον τρόπο με τον οποίο εργάζονται οι ιστορικοί σε σχέση με το βασικό μέρος του υλικού τους που είναι οι μαρτυρίες. Ο αναγνώστης θέλουμε να κατανοήσει ότι τα ίχνη του παρελθόντος συνιστούν μάλλον ένα πρόβλημα παρά κάτι το αυτονόητο που μεταφέρει ένα σαφές και διαφανές νόημα.

Η ιστορική έρευνα. Μεθοδολογικές και επιστημολογικές επισημάνσεις

- ▶ Η ιστορία αντλεί ισχύ, αυθεντία στη βάση της σχέσης της με την αλήθεια. Θεωρητικά, η ιστορία έρχεται να μας πει σε διάφορες παραλλαγές σε μικρή ή μεγάλη κλίμακα και σε διάφορα πεδία τι ακριβώς συνέβη στη βάση της συστηματικής εξέτασης/ έρευνας πρωτογενούς υλικού, της διαφάνειας των ευρημάτων και της δυνατότητας ελέγχου των πορισμάτων. Αυτού του τύπου οι πρακτικές έδιναν και δίνουν στους ιστορικούς το δικαίωμα να προβάλλουν μια αξίωση αληθείας την οποία βασίζουν στην βεβαιότητα ότι εκπροσωπούν την αντικειμενικότητα και την αμεροληψία, επομένως η γνώμη τους δεν ήταν απλώς υποκειμενική.
- ▶ Αυτές οι βεβαιότητες υπήρξαν στη βάση της επιστημονικής ιστορίας από τη συγκρότησή της τον 19^ο αιώνα μέχρι την τις αρχές της δεκαετίας του 1980. Στα χρόνια που μεσολάβησαν από τις αρχές του 80 μέχρι σήμερα πολλές από αυτές τις βεβαιότητες δεν ισχύουν πια. Η αυτονόητη σχέση της ιστορίας με την αλήθεια και την αντικειμενικότητα έχει τρωθεί, πρώτα με την διαπίστωση ότι η πραγματοποίηση της αντικειμενικότητας είναι αδύνατη καθώς δεν μπορεί να εξαλειφθεί η υποκειμενικότητα του ιστορικού, και κατά δεύτερον με την συνειδητοποίηση ότι η πραγμάτωση της απόλυτης αλήθειας είναι εξίσου αδύνατη αφού θα προϋπέθετε τέτοιες δυνατότητες οπτικών γωνιών που «μόνο ο Θεός κατέχει». Επομένως η ιστορία δεν είναι σε θέση να ανταποκριθεί σε απόλυτα κριτήρια αληθείας.

Η ιστορική έρευνα. Μεθοδολογικές και επιστημολογικές επισημάνσεις

- ▶ Αν όμως η ιστορία δεν είναι σε θέση να ανταποκριθεί σε απόλυτα κριτήρια αλήθειας και αντικειμενικότητας αυτό δεν σημαίνει ότι δεν παραμένει σήμερα όπως και στο παρελθόν μια διανοητική πειθαρχία με βαρύτητα. Έχει δηλαδή τις δυνατότητες να προσφέρει ικανοποιητικές ερμηνείες για το παρελθόν ακόμη και αν οι ερμηνείες αυτές είναι πάντα προσωρινές. Επομένως όταν αναφερόμαστε στην ιστορική γνώση πρέπει να έχουμε υπόψη τον προσωρινό χαρακτήρα της αλλά και να αναγνωρίσουμε γενικότερα ότι πάντα είμαστε σε θέση να γνωρίζουμε χωρίς όμως υψηλό βαθμό βεβαιότητας.
- ▶ Αυτή την δυνατότητα προσφέρει στους ιστορικούς η συστηματική έρευνα για πληροφορίες ή άλλα στοιχεία που θα μπορούσαν να φωτίσουν πλευρές του παρελθόντος. Η έρευνα αποτελεί όχι μόνο προϋπόθεση αλλά και εντελώς κρίσιμο πεδίο στη δουλειά του ιστορικού και είναι αυτή που επιτρέπει στην ιστορικό να ζητήσει την εμπιστοσύνη του κοινού, εξειδικευμένου ή όχι.

Το υλικό του ιστορικού- μαρτυρίες

- ▶ Η συστηματική έρευνα και γενικότερα εργασία του ιστορικού, όπως τεκμηριώνεται από στοιχεία όπως η ευρύτητα της γνώσης του υλικού, η αξιολόγησή του σε σχέση με μια υπάρχουσα βιβλιογραφία επιτρέπει στον αναγνώστη να επιδείξει εμπιστοσύνη σε αυτό που διαβάζει σε σχέση με ένα άλλο κείμενο πχ στο οποίο ο συγγραφέας προχωρά σε ατεκμηρίωτες υποθέσεις, δεν έχει κάνει έρευνα και δεν γνωρίζει ή γνωρίζει ελλιπώς την υπάρχουσα βιβλιογραφία.
- ▶ Μια επιστημονική κοινότητα ή μια πειθαρχία όπως αυτή των ιστορικών αποτελεί κυρίως μια κοινότητα πίστης/ εμπιστοσύνης που εξασφαλίζεται από δοκιμασμένες πρακτικές. Είναι λοιπόν καλύτερο να μιλάμε με όρους εγκυρότητας και εμπιστοσύνης για την δουλειά των ιστορικών και να την κρίνουμε με αυτά τα κριτήρια παρά με όρους αντικειμενικότητας ή αλήθειας που και οι δύο αποτελούν εξαιρετικά γλιστερές έννοιες και έτσι και αλλιώς οι ιστορικοί δεν μπορούν να ανταποκριθούν απόλυτα σε αυτές.

Η ιστορική έρευνα

- ▶ Αλλά τι σημαίνει «κάνω ιστορική έρευνα»; Ας ξεκινήσουμε από ορισμένες βασικές προτάσεις που είναι προϋποθέσεις για την κατανόηση της έρευνας αυτής.
- ▶ Η ιστορική έρευνα είναι έμμεση και είναι δυνατή μόνο μέσα από ό,τι αφήνει το παρελθόν. Ο ιστορικός δεν είναι σε θέση να παρατηρήσει ο ίδιος το αντικείμενό του λόγω χρονικής απόστασης από αυτό αλλά μόνο μέσα από τα ίχνη του παρελθόντος. [πηγές, τεκμήρια, μαρτυρίες]
- ▶ Η ιστορική έρευνα είναι αδύνατη χωρίς την έρευνα πηγών. Παρότι το υλικό που θα χρησιμοποιήσει ένας ιστορικός στην έρευνά του ποικίλλει και δεν περιορίζεται χρονικά δεν μπορεί να παραγνωρίσει ή να αγνοήσει τεκμήρια που έχουν παραχθεί στην εποχή που ερευνά.
- ▶ Αφετηρία της ιστορικής έρευνας είναι το πρόβλημα που θα θέσει ο ιστορικός με βάση το οποίο θα ξεκινήσει την έρευνά του. Αυτό σημαίνει ότι δεν είναι το παρελθόν που θέτει το πρόβλημα αλλά ο ιστορικός και εμμέσως η εποχή και το πολιτισμικό περιβάλλον στο οποίο ζει.

Το υλικό του ιστορικού- μαρτυρίες

- ▶ Στο βαθμό που οι πηγές αποτελούν προϋπόθεση ιστορικής έρευνας η μελέτη τους έχει προβληματίσει τους ιστορικούς από την εποχή που η ιστορία συγκροτήθηκε ως «επιστήμη». Ωστόσο, οι προβληματισμοί αυτοί δεν επικεντρώνονται στα ίδια σημεία καθώς μεταβάλλονται οι τρόποι με τους οποίους αντιμετωπίζεται η έννοια της πηγής και η πρακτική της αρχειακής έρευνας.
- ▶ Πχ κατά τον 19^ο αιώνα οι ιστορικοί ενδιαφέρονταν για την γνησιότητα των πηγών που αν την εξασφάλιζαν θεωρούσαν την πηγή αξιόπιστη. Οι ιστορικοί είχαν κάθε λόγο να δυσπιστούν σχετικά με την γνησιότητα των πηγών διότι πολλές γραπτές μαρτυρίες στο παρελθόν είχαν αποδειχθεί πλαστές.

Το υλικό του ιστορικού- μαρτυρίες

- ▶ Πράγματι, η πλαστογραφία εγγράφων ήταν στο παρελθόν ιδιαίτερα διαδεδομένη για διάφορους λόγους [π.χ διαθήκες]
- ▶ Αλλά και οι πολιτικές χρήσεις της πλαστογραφίας ήσαν γνωστές όπως πχ η «δωρεά του Μεγάλου Κωνσταντίνου» (4^{ος} αι μ.Χ) σύμφωνα με την οποία ο αυτοκράτορας «χάρισε» τη μισή του αυτοκρατορία στην δυτική Εκκλησία ως ένδειξη της μεγάλης του χαράς για την προσχώρησή του στο Χριστιανισμό και ως εκδήλωση ευγνωμοσύνης για τη θεραπεία του από μόλυνση χολέρας που είχε πάθει. Η “Δωρεά” δίνει στην Εκκλησία της Ρώμης διαρκή πνευματική εξουσία πάνω σ’ όλες τις εκκλησίες της γης και προσωρινή εξουσία πάνω στην πόλη της Ρώμης, σ’ ολόκληρη την Ιταλία και σ’ όλον το δυτικό κόσμο. Το έγγραφο της “Δωρεάς”, που αποτελείται από τρεις χιλιάδες λέξεις έγινε γνωστό τον 9^ο αιώνα και ήταν ισχυρό όπλο στα χέρια του Πάπα. Πολύ αργότερα μια φιλολογική εξέταση από τον Lorenzo Valla που συνέκρινε τους τύπους που χρησιμοποιούσε το κείμενο της δωρεάς ανέδειξε την πλαστότητά του καθώς οι γλωσσικοί τύποι δεν ήταν διαθέσιμοι τη περίοδο κατά την οποία υποτίθεται ότι συντάχθηκε η δωρεά.
- ▶ Φυσικά υπάρχουν αντίστοιχα παραδείγματα και για πολύ μεταγενέστερα κείμενα όπως τα περίφημα «ημερολόγια του Χίτλερ» που προσφέρθηκαν προς πώληση 1 εκ στερλινών στην εφημερίδα The Times και για τα οποία ο μεν διάσημος τότε ιστορικός Hough Trevor Roper δέχθηκε την αυθεντικότητά τους όμως η χημική ανάλυση της μελάνης με την οποία γράφτηκαν τα ημερολόγια απέδειξε ότι αυτή δεν ήταν διαθέσιμη στη διάρκεια του ΒΠΠ. Φυσικά το κύρος του Trevor Roper τρώθηκε σημαντικά.

Το υλικό του ιστορικού- μαρτυρίες

- ▶ Βέβαια σήμερα δεν θα έπρεπε να δίνει κανείς υπερβολική σημασία στην καχυποψία απέναντι στην πλαστότητα των εγγράφων. Τα πλαστά έγγραφα δεν έγιναν για να παραπλανήσουν τους ιστορικούς αλλά παρά ταύτα θέτουν το ερώτημα τι μπορούμε να εμπιστευόμαστε. Όμως η συντριπτική πλειοψηφία των εγγράφων που βρίσκουμε είναι γνήσια και αλλοίμονο αν δεν ήταν.
- ▶ Επιπλέον η πλαστότητα ενός εγγράφου, στο μέτρο που διακριβώνεται, θέτει ζητήματα σχετικά με τους λόγους που οδήγησαν στην παραγωγή πλαστού εγγράφου, επομένως δεν είναι άχρηστη.
- ▶ Από την άλλη η γνησιότητα ενός εγγράφου δεν ισοδυναμεί με αξιοπιστία διότι δεν χρειάζεται να παίρνουμε τοις μετρητοίς μια πληροφορία που προέρχεται από αυθεντικό έγγραφο. Αυτό πιθανότατα να ακούγεται παράδοξο αλλά δεν είναι διότι ο ιστορικός δεν είναι συλλέκτης πληροφοριών, τουλάχιστον δεν είναι μόνο αυτό, αλλά πρωτίστως ενδιαφέρεται να ερμηνεύσει το παρελθόν. Στο πλαίσιο αυτό αναζητά πολύ περισσότερο σύνθετα πράγματα που συχνά τον οδηγούν στο να σκεφθεί ξανά πάνω σε ό,τι συχνά θεωρούσε δεδομένο, όπως η φύση των πηγών.

Το υλικό του ιστορικού- μαρτυρίες

- ▶ Η εξακρίβωση των πηγών επομένως απασχολεί τους ιστορικούς, αλλά νομίζω ότι το βασικότερο ζήτημα είναι το τι ακριβώς θεωρείται πηγή.
- ▶ Το τι αναγνωρίζεται ως πηγή και ως μαρτυρία διαφοροποιείται στον χρόνο με αποτέλεσμα να μεταβάλλεται το είδος των μαρτυριών που θεωρούνται αξιόπιστες. Μιλώντας σχηματικά περάσαμε από την αξιοπιστία της [προφορικής] μαρτυρίας των αυτοπτών ή αυτήκοων μαρτύρων που με βάση την μνήμη τους και την ανομολόγητη προσδοκία υστεροφημίας, έγγραφαν για συμβάντα στα οποία είχαν συμμετάσχει, στην αξιοπιστία του [αναλλοίωτου] εγγράφου προκειμένου να αναζητηθεί ένα είδος μαρτυρίας που θα παρέχει εχέγγυα αξιοπιστίας. Η προσωπική μαρτυρία θα αποκατασταθεί στην ιστορική έρευνα στις τελευταίες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα με την συγκρότηση της προφορικής ιστορίας. Έτσι η έννοια της μαρτυρίας αναγνωρίζεται πλέον ότι χαρακτηρίζεται από ιστορικότητα.
- ▶ Φυσικά οι μετατοπίσεις που παρατηρούνται σχετικά με την αξιολόγηση και την χρήση μαρτυριών είναι και συνάρτηση των αντίστοιχων μετατοπίσεων των ερωτημάτων και των αντικειμένων της ιστορικής έρευνας. Όπως είπαμε ο ιστορικός αναζητά πηγές με βάση τα ερωτήματα που θέτει και του ιστορικού χρόνου που ερευνά. Το έντονο ενδιαφέρον για την σύγχρονη κοινωνική και εργατική ιστορία για παράδειγμα επανέφερε το ενδιαφέρον στις προφορικές μαρτυρίες και την αξιοποίησή τους.

Το υλικό του ιστορικού- μαρτυρίες

- ▶ Η στάση του ιστορικού απέναντι στη μαρτυρία πρέπει να ξεκινά από την αμφιβολία ακόμη και γνωρίζει ότι οι πηγές που εξετάζει είναι γνήσιες.
- ▶ Ένα βασικό ζήτημα είναι ότι οι πηγές δεν μιλούν από μόνες τους ούτε μας αποκαλύπτουν το παρελθόν αν απλώς μπουν σε μια χρονολογική σειρά. Μια τέτοια επιστημολογικού τύπου διαπίστωση έχει τόσο θεωρητικές όσο και πρακτικές διαστάσεις. Οι περισσότεροι ιστορικοί συνήθως αρνούνται να υπεισέλθουν σε επιστημολογικού τύπου συζητήσεις αν και πάνω στην έρευνά τους συχνά αναγνωρίζουν την αξία της παραπάνω διαπίστωσης.
- ▶ Το πρόβλημα με τις πηγές είναι ότι δεν αποτελούν μόνο άθροισμα πληροφοριών αλλά και ένα γλωσσικό μνημείο: αυτό που εκπροσωπούν δεν είναι το ίδιο το συμβάν αλλά ένα γλωσσικό σημείο. Δηλαδή τα συμβάντα για τα οποία διαβάζουμε σε ένα τεκμήριο είναι πάντα διαμεσολαβημένα από την γλώσσα που τα περιγράφει.
- ▶ Αυτό μπορεί να συζητηθεί σε σχέση με την γλώσσα ως αυτοαναφορικό σύστημα σημείων, που όμως δεν θα εξυπηρετούσε τις ανάγκες του συγκεκριμένου μαθήματος. Θα μπορούσε όμως να επισημανθεί κάτι που είναι πολύ χρήσιμο στην ιστορική έρευνα, ότι δηλαδή οι πληροφορίες που αναφέρονται στις πηγές είναι ήδη μέρος μιας αφήγησης σε σχέση με την οποία αποκτούν νόημα.
- ▶ Επιπλέον οι πληροφορίες αυτές ανάγονται σε ευρύτερες πολιτισμικές αναφορές που είναι πάντα ιστορικές [νοοτροπίες, γενικές ιδέες, πρακτικές, κ.λ.π] και τις οποίες ο ιστορικός οφείλει να γνωρίζει.

Το υλικό του ιστορικού- μαρτυρίες

Ποιος μιλά;

- ▶ Ένα κρίσιμο ζήτημα στην διερεύνηση του υλικού του ιστορικού αφορά την φωνή της μαρτυρίας. Φυσικά συνήθως δεν υπάρχει αμφιβολία για το φυσικό πρόσωπο που υπογράφει την μαρτυρία. Συνήθως, λέμε, γιατί υπάρχουν και μαρτυρίες που είναι ανώνυμες χωρίς να υπάρχουν στοιχεία ταύτισης του προσώπου που παράγει το τεκμήριο με συγκεκριμένο φυσικό πρόσωπο.
- ▶ Ωστόσο η γνώση αυτή δεν μας πηγαίνει πολύ μακριά ως προς την αξιολόγηση της μαρτυρίας. Δεν είναι η ανωνυμία από μόνη της ισχυρό εμπόδιο, τουλάχιστον για μια μεγάλη κατηγορία πηγών. Επιπλέον, πρέπει να έχουμε υπόψη την επικοινωνιακή διάσταση της [κάθε] μαρτυρίας. Η φωνή της μαρτυρίας έχει σχέση με το ακροατήριο στο οποίο απευθύνεται καθώς προσαρμόζεται σε αυτό. Το γεγονός λοιπόν ότι ο μάρτυράς [αυτόπτης μάρτυρας, διπλωματικός υπάλληλος, έμπορος, δημοσιογράφος, πολιτικός ή οτιδήποτε] γνωρίζει σε ποιόν απευθύνεται, μετατοπίζει όχι μόνο το ύφος αλλά και το περιεχόμενο της μαρτυρίας. Από την άποψη αυτή η σχέση της μαρτυρίας με το ακροατήριό της μας αναγκάζει να σκεφτούμε ότι το πληροφοριακό περιεχόμενό της μπορεί να επηρεάζεται αναλόγως.

Το υλικό του ιστορικού- μαρτυρίες

Οι διαφορετικές μαρτυρίες

- Συχνά για το ίδιο συμβάν υπάρχουν διαφορετικές μαρτυρίες. Η διαφορά έγκειται στο διαφορετικό νόημα με το οποίο επενδύει η κάθε μαρτυρία το συμβάν που περιγράφει. Αυτό δημιουργεί πρόβλημα σε σχέση με το ποια μαρτυρία να επιλέξουμε καθώς το ίδιο το συμβάν στο οποίο αναφέρονται δεν μας είναι άμεσα διαθέσιμο. Ανάλογα με την κλίμακα του συμβάντος συχνά μπορούμε να διευκρινίσουμε «το τι συνέβη» με κάποια βεβαιότητα [πχ πότε γεννήθηκε κάποιος, πότε έγινε μια μάχη ή μια συνθήκη]. Ωστόσο το πρόβλημα είναι πολύ περισσότερο σύνθετο όταν αναγνωρίσουμε ότι η μαρτυρία και οι πληροφορίες της μας μεταφέρονται ήδη αφηγηματοποιημένες, επομένως οι πληροφορίες/συμβάν έχουν ήδη τεθεί μέσα σε ένα αφηγηματικό σχήμα που ερμηνεύει, ακόμη και στη χαμηλότερη δυνατή κλίμακα. Η μαρτυρία δεν μπορεί να αντιμετωπίζεται ως ουδέτερη αλλά ως ερμηνεία μέσα στην οποία οι πληροφορίες επενδύονται με νόημα. Από την άποψη αυτή το συμβάν μετασχηματίζεται μέσα από την ερμηνεία με τρόπο που περιγραφόμενο σε άλλη ερμηνεία μεταβάλλεται, το νόημα του μετατοπίζεται έστω και ελαφρά.

Το υλικό του ιστορικού- μαρτυρίες

Η μαρτυρία είναι πάντα διαμεσολαβημένη

- ▶ Η υπόθεση αυτή μπορεί να ακούγεται ολίγον ομιχλώδης αλλά δεν είναι καθόλου. Η αναφορά στην μαρτυρία ως διαμεσολαβημένη πολιτισμικά έχει να κάνει με το γεγονός ότι στην γλωσσική οργάνωση της μαρτυρίας δεν αντανακλάται απλώς το γεγονός στο οποίο αναφέρεται η μαρτυρία αλλά ταυτόχρονα το ερμηνευτικό πλαίσιο του συντάκτη της πηγής ή του μάρτυρα.
- ▶ Το πλαίσιο αυτό συμπυκνώνει, άποψη για τα συμβάντα, ιδεολογικές προτιμήσεις, προθέσεις, ρητορικές στρατηγικές, γλωσσικές επιλογές, αξίες κλπ. Όλα αυτά αποτελούν φίλτρα για την ίδια την μαρτυρία για τις πληροφορίες που μας μεταφέρει. Έτσι το συμβάν δεν μπορεί να απογυμνωθεί από τα στοιχεία αυτά που το συνοδεύουν πάντα, χωρίς όμως να το συμπιέζουν εντελώς. Συχνά οι ιστορικοί παρακάμπτουν αυτήν τη διάσταση θεωρώντας ότι όλα αυτά δεν τους αφορούν καθώς έχουν την δυνατότητα να αποσπάσουν την πληροφορία που χρειάζονται. Αλλά με αυτόν τον τρόπο απλώς παρακάμπτουν την βαρύτητα της πολιτισμικής και γλωσσικής οργάνωσης της μαρτυρίας.

Το υλικό του ιστορικού- μαρτυρίες

Η γνώση ενός συμβάντος είναι θέμα τεκμηρίων;

- ▶ Η αλήθεια είναι ότι ένα συμβάν συμβαίνει με ένα τρόπο, πχ ο χ χτύπησε τον ψ και ο ψ ανταπέδωσε. Ωστόσο δεν είναι καθόλου βέβαιο ότι θα γνωρίζουμε αυτήν την ακολουθία συμβάντων χωρίς τεκμήρια. Τα πάντα μας μεταφέρονται κειμενικά. Οι δύο πράξεις υπάρχουν μόνο ως μέρος μιας αφήγησης. Ποιος μας διαβεβαιώνει ότι η αφήγηση αυτή είναι ακριβής; Κατά βάθος κανείς. Αλλά το θέμα είναι ακριβώς αυτό. Ακόμη και αν τα πράγματα πράγματι έγιναν με ένα συγκεκριμένο τρόπο και όχι άλλο, αυτό που μας παραδίδεται είναι η αφήγησή του που πάντα αποτελεί μια απόκλιση από το γεγονός που αναπαριστά, καθότι η ίδια αποτελεί ένα άλλο γεγονός.
- ▶ Επομένως, τελικά βρισκόμαστε αντιμέτωποι με την αναπαράσταση ενός συμβάντος που συχνά, δεν έχουμε την δυνατότητα να διαπιστώσουμε έξω από το κείμενο[τεκμήριο] που το περιγράφει. Ξέρουμε βέβαια ότι ακόμη και για τα πιο απλά συμβάντα μπορεί να υπάρχουν πολύ διαφορετικές περιγραφές [πχ αξίζει να εξετάσει κανείς δικογραφίες] Έτσι ενώ ένα συμβάν έχει όντως γίνει με ένα συγκεκριμένο τρόπο αυτό που μας είναι διαθέσιμο είναι η κειμενική του αναπαράσταση. Αλλά ένα συμβάν δεν αποτελεί απλώς κάτι στιγμιαίο. Κάθε συμβάν έχει αφετηρίες αλλά και συνέπειες που αν τις αναλογιστούμε μπορεί να μεταβληθεί η σημασία του. Συχνά αυτά δεν είμαστε σε θέση να τα γνωρίζουμε πέραν των κειμενικών τους αναπαραστάσεων/ ιχνών. Είναι η αφηγηματοποιημένη μορφή που μας παραδίδεται που εξορισμού δεν ταυτίζεται με το γεγονός.

Το υλικό του ιστορικού- μαρτυρίες

Η χρήση της φαντασίας του ιστορικού είναι απαραίτητη

- ▶ Πολλές πάντως φορές πάντως απαιτείται να χρησιμοποιήσουμε την φαντασία μας για να καλύψουμε κενά ή ερωτήματα που δεν μπορούν να επιλυθούν από τις ίδιες τις μαρτυρίες. Κάτι τέτοιο δεν είναι καθόλου σπάνιο, αντίθετα συνιστά μάλλον τον κανόνα στην γραφή της ιστορίας και γίνεται αποδεκτό στο μέτρο που η έρευνα στην οποία βασίζεται είναι εμπειριστατωμένη αλλά δεν επαρκεί από μόνη της για την παραγωγή συνεκτικών ερμηνειών.
- ▶ Η ιστορική φαντασία δεν μπορεί να εξαντληθεί σε συμβάντα μικρής κλίμακας αλλά αξιοποιείται και σε πολύ περισσότερο σύνθετα φαινόμενα και κλίμακες ερμηνείας για τα οποία οι διαθέσιμες μαρτυρίες δεν επαρκούν για να τα τεκμηριώσουν. Στο επίπεδο αυτό η ερμηνεία ούτως ή άλλως δεν μπορεί να κριθεί αποκλειστικά με βάση το μητρώο των μαρτυριών αλλά και από ιδεολογικές ή αισθητικές επιλογές. Αντίθετα, στο επίπεδο των μαρτυριών και μόνο μια ερμηνεία μπορεί και να διαψεύδεται και να επιβεβαιώνεται. Πχ το αν το Ολοκαύτωμα είναι προϊόν μιας ναζιστικής ιδεολογίας, ή της ριζοσπαστικοποίησης που επέφερε ο πόλεμος δεν είναι δυνατόν να αποφασισθεί μια για πάντα στη βάση τεκμηριών καθώς υπάρχουν τεκμήρια που επιβεβαιώνουν ή διαψεύδουν και τις δύο εκδοχές. Αυτό δεν σημαίνει ότι αρνείται κανείς το Ολοκαύτωμα αλλά ότι παραμένει ανοιχτό –και πιθανότατα θα συνεχίσει να παραμένει- το ερμηνευτικό του σχήμα παρά την πληθώρα μαρτυριών που διαθέτουμε.

Το υλικό του ιστορικού- μαρτυρίες

Το διπλό πλαίσιο αναφοράς

- ▶ Ένα από τα περισσότερο ενδιαφέροντα σημεία της ιστορικής έρευνας είναι ότι οφείλει να λογαριαστεί με το διπλό πλαίσιο αναφοράς, το γεγονός δηλαδή ότι το ιστορικό συμβάν και οι στάσεις απέναντι σε αυτό μεταβάλλονται μέσα στο χρόνο. Επομένως, ένα συμβάν για το οποίο η εποχή που εξετάζει κάποιος μπορεί να έδινε ιδιαίτερη σημασία και επομένως ερμηνεύεται με ένα τρόπο, σε μια μεταγενέστερη εποχή αυτό δεν ισχύει. Αντίθετα ένα θέμα που απασχολεί μια μεταγενέστερη εποχή μπορεί να απουσιάζει ή να συμπιέζεται εντελώς σε προγενέστερες. Επομένως η οπτική της κάθε εποχής, συνιστά ένα πολιτισμικό φίλτρο που καθιστά πολλά στοιχεία του παρελθόντος μη μεταφράσιμα εύκολα στους όρους μεταγενέστερων κοινωνιών. Πρόκειται για διαφορετικά πλαίσια αναφοράς που όσον αφορά την ιστορική έρευνα και σε καθαρά πρακτικό επίπεδο μπορούν να περιοριστούν σε αυτό του ιστορικού και της εποχής του και σε αυτό της εποχής που εξετάζει.

Το υλικό του ιστορικού- μαρτυρίες

Η ιστορία είναι ερμηνεία, ή δεν είναι τίποτε.

- ▶ Τα παραπάνω τελικά είναι χρήσιμα αν μπορέσουμε και παράγουμε μια ερμηνεία για το πρόβλημα που μας απασχολεί. Η συγκέντρωση του υλικού, ο έλεγχός του, ο στοχασμός πάνω στις μαρτυρίες που διαθέτουμε, η συσχέτισή τους, η αναζήτηση συγκριτικών στοιχείων, αλλά και η πάντα απαραίτητη βιβλιογραφική ενημέρωση δεν έχουν στόχο να διαπιστώσουμε αν κάποια συμβάντα όντως συνέβησαν, που δεν είναι πάντα σίγουρο ότι μπορούμε, αλλά να διατυπώσουμε μια ερμηνεία για ένα σύνθετο πρόβλημα. Η ερμηνεία αυτή παράγει την ιστορία, αλλά είναι πάντα προϊόν της δικής μας έρευνας. Δεν ανακαλύπτουμε το παρελθόν, αναδιαμορφώνουμε τα ίχνη του στην προοπτική της ερμηνείας του. Βέβαια μια τέτοια διαπίστωση που αποσυνδέει την ιστορική έρευνα από την θετικιστική της παράδοση δεν την συμμαρίζονται όλοι οι ιστορικοί.

ΤΕΛΟΣ ΕΝΟΤΗΤΑΣ

Χαρίλαος Εξερτζόγλου
Τμήμα Κοινωνικής Ανθρωπολογίας και Ιστορίας

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΙΓΑΙΟΥ

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ & ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ, ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ & ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΣΠΑ
2007-2013
πρόγραμμα για την ανάπτυξη
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

